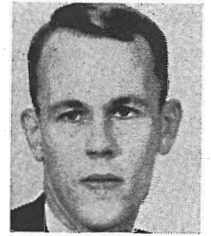

205

EKONOMI

Av Bengt Rydén

Medicinska aspekter berör i hög grad anpassningsfrågorna, varför företagshälsovården bör vara en integrerande del av anpassningssträvandena i företaget, säger Bolinder. Med större personalvårdande och medicinska resurser skulle man på ett bättre sätt kunna slussa ut de enskilda leden till samhällets organ för olika former av behandling. Med bättre företagshälsovård skulle man också kunna möta samhällets behov av åtgärdade fall som skulle kunna beredas prövning under praktiska förhållanden i företagen. Samspillet mellan de enskilda arbetsplatserna och samhällets organ borde med sådana metoder kunna förbättras.

Som redan antytts spänner LO-materialet över ett ganska brett problemområde. Det tar upp åtskilliga kontroversiella frågor som det kan bli anledning att återkomma till och granska från andra infallsvinklar. Det hindrar dock inte slutsatsen att det är ett väl genomarbetat material som de olika grupperna lämnat ifrån sig. Kontinuiteten upprätthålls mellan detta utredningsarbete och tidigare LO-utredningar som tex "Samordnad näringspolitik" och "Fackföreningsrörelsen och företagsdemokratin". Den allmänna debatten kring de tekniska förändringarna har med detta material tillförts åtskilligt stoff.

I inledningskapitlet till "Fackföreningsrörelsen och den tekniska utvecklingen" har skrivits några rader, som mycket väl kan tjäna som målsättning för hela utredningsarbetet: "En intresseorganisation som begränsar sig till att slå vakt om bestående gruppintressen riskerar att stelna i traditioner och att förlora sitt inflytande över utvecklingen. Accepterar organisationen däremot utvecklingen och kan den göra gruppintresset till en integrerad del av den allmänna utvecklingsprocessen, uppfattas organisationens syften som progressiva och den får möjligheter att aktivt medverka vid utformningen av framtiden."

OM PRODUKTIONSVÄXTEN OCH VÅR BESVÄRLIGA INDUSTRISTATISTIK

Genom den nyutkomna IUI-boken "Framtidsperspektiv för svensk industri 1965—1980" har vi åter fått en påminnelse om hur ljusst de svenska industriföretagen ser på framtiden. Om man lägger ihop de enskilda företagens planer och förväntningar blir resultatet för industrin som helhet en sju procentig ökning av produktionen och en ännu större exportökning varje år under hela undersökningsperioden 1963—1970.

De mest omfattande expansionsplanerna redovisar företagen inom den kemiska industrin och då framför allt läkemedelsindustrin. Totalt räknar branschen med en årlig produktionsökning på tolv procent. Internationellt sett är Sveriges kemiska industri underdimensionerad; jämfört med andra länder på ungefärligen samma industriella utvecklingsnivå svarar den för en oansenlig andel av den totala industriproduktionen. Produktionsandelen är nu dryga fem procent och exportandelen ännu lägre. Vår relativt höga löne- och utbildningsnivå talar för att branschen borde ha en god framtid. I samma riktning pekar de stora investeringar som under de senaste åren gjorts i bl a Stenungsund men som väl ännu knappast hunnit mogna ut helt och hållet. Det tycks därför finnas all anledning att ge klartecken för den kemiska branschens planer.

Grönt ljus får även gummivaru-, massa- och pappers-, jord- och sten-, trä- och gruvindustrier-

na. Deras planer på årliga produktionsökningar mellan fyra och sju procent — med gruvorna längst ner och gummivaror samt massa och papper längst upp på skalan — kan samtliga bedömas vara realistiska. Men sedan blir tveksamheten större. Järn- och metallverkens planer på en årlig åttaprocentig ökning justeras av IUI ned till sju och verkstadsindustrins lika stora optimism skärs ned med ytterligare en procentenhet. För järnverkens del måste man räkna med successivt ökande avsättningssvårigheter både i Sverige och utomlands. Därtill kommer osäkerheten att genomföra nödvändiga nyinvesteringar — 500 miljoner kronor per år om planerna skall kunna förverkligas — med hänsyn till den sjunkande självfinansieringsgraden och den ökande trängseln på kreditmarknaden. Man måste räkna med svårigheter även när det gäller att öka sysselsättningen enligt planerna.

För verkstadsindustrins del är det framför allt arbetskraftstillgången som kommer att resa problem. Verkstadsindustrin är en ovanligt arbetsintensiv bransch och företagen i stor utsträckning lokaliserade till tätorter med knapphet på arbetskraft. Det medför naturligtvis både rekryterings- och löneproblem. Verkstadsföretagens svårigheter ligger sålunda snarare i att kunna skaffa tillräckliga resurser för att förverkliga sina planer än att finna avsättning för sin produktion. Men vid en internationellt sett ogynnsam löneutveckling kan naturligtvis problem uppstå också på avsättningssidan.

Överoptimism — men varför?

Mest överoptimistiska är planerna hos de typiska konsumtionsvaruindustrierna. Textil, konfektion samt sko och läder räknar med en årsökning på sex procent. IUI:s kalkyl ger utrymme för två. Livsmedels- och dryckesvaruindustrierna planerar att öka med fem procent, men IUI säger tre. Anledningen till den mindre optimistiska expertbedömningen ligger främst i branschernas svåra konkurrens- och avsättningsförhållanden. Dess-

utom får de antagligen svårt att klara av de stora lönehöjningar som skulle bli nödvändiga för att nyanställa den personal som skulle behövas.

Mot bakgrund av denna genomgång kan man fråga sig på vilka grunder företagens optimism vilar. Förutsättningarna för en lika snabb industriell expansion under 60-talets senare hälft så under dess förra är av allt att döma inte särskilt gynnsamma. Man måste då först komma ihåg, att de planer som företagen uppgivit i enkäten är till intet förpliktande. Även om framtida svårigheter av skilda slag redan skulle teckna sig mot horisonten är det naturligt att många företag på ett eller annat sätt tror sig kunna klara av dem. För många faller det sig kanske naturligare att snarare överskatta än underskatta just det egna företags möjligheter. Denna tro konkretiseras när företagen ställs inför ett frågeformulär och det kostar dem inget extra att ge uttryck för den. En förklaring till företagens "överoptimism" skulle alltså vara den mänskliga faktorn, vilken för övrigt just i detta sammanhang antagligen är en tillgång sett i större perspektiv.

En annan förklaring kan vara att planerna är färgade av de relativt goda konjunkturer som rådde när enkäten gjordes vid årsskiftet 1964/65. Om samma frågor hade ställts i dag hade svaren antagligen pekat på en mera dämpad optimism. Resultatet skulle för övrigt säkert bli detsamma om enkätföretagen i dag ombads att en andra gång besvara samma frågor som tidigare. Den uppmärksammade debatt som förekommit i slutning till långtidsutredningen, inte minst när det gäller arbetskraftsresursernas utveckling, kan knappast ha undgått att sätta spår i företagens aktuella planer för de närmaste åren. Man har svårt att tänka att revideringarna gjorts i annat än en och samma riktning. Slutsatsen av allt detta är att IUI:s enkät endast avspeglar vad ett antal företag kände och trodde när de för knappa två år sedan ställdes inför uppgiften att mycket snabbt och konkret svara på ett antal frågor, som de i flertalet fall säkert bara hade en vag uppfattning om. Enkäten säger ingenting om

hur företagen i dag ser på framtiden och ännu mindre hur denna faktiskt kommer att gestalta sig.

En dålig start

Såväl total- som industriproduktionen visade förra året en medelmåttig ökning på ren 50-talsnivå. Denna knackiga utveckling har fortsatt även i år; bl a visar industriproduktionsindex på en mycket måttlig ökning under våren och på en stagnation under sommaren. Alla konjunkturindikatorer pekar på en nedåtgående temperatur i den svenska ekonomin och framför allt inom industrin. Läget på arbetsmarknaden har lättat betydligt, kapacitetsutnyttjandet har minskat inom flera branscher, orderingången har sjunkit och leveranstiderna kortats ned. Orsakerna till den avsaktande ökningen av industriproduktionen varierar naturligtvis från bransch till bransch. I en del fall är den helt enkelt ett mått på svårigheterna att öka produktionen utan nya insatser av produktionsfaktorer, d v s att höja produktiviteten. I andra fall ligger problemen på avsättningssidan och beror antingen på de försvårade internationella konkurrensförhållandena eller på den konjunkturmässiga konsumtionsminskningen inom ett flertal varuområden, t ex konsumentkapitalvaror, eller på bådadera. Den internationella konjunkturutvecklingen ger för Sveriges del inte heller anledning till någon större optimism, särskilt som aktiviteten tycks vara eller bli särskilt dämpad inom våra viktigaste avnämrländer.

Det verkar alltså som om långtidsutredningens femårsprognos fått en dålig start. Av allt att döma måste under andra hälften av perioden presteras resultat som ligger en bra bit över de årliga genomsnittssiffrorna för perioden 1965—1970 som helhet. Man torde väl inte göra sig skyldig till någon överdriven pessimism om man hyser tvekan på den punkten. Visserligen har under de senaste åren skett väsentliga strukturförändringar i riktning mot en ökad företagskoncentration inom svensk industri. Sammanslagningar och

andra former av samgåenden på en, jämfört med tidigare efterkrigsår, ovanligt hög storleksnivå och på ovanligt vitala punkter har skett i ett accelererande tempo. Även nedläggningarna har som bekant ökat rekordsnabbt. Den utvecklingen ligger väl i linje med bl a IUI-utredningens konstaterande, att "för stora delar av svensk industri förefaller situationen för närvarande vara den, att de största produktivetsvinsterna står att erhålla genom stordriftsfördelar, och för att internationellt inte komma i bakvatten måste dessa fördelar utnyttjas".

Företagsstrukturen

Detta är uppenbarligen just vad ett växande antal företag nu inser och handlar efter. Treårsavtalet på arbetsmarknaden, den ökande internationella konkurrensen och de vidgade internationella marknaderna ställer skärpta krav på att tillgängliga stordriftsfördelar utnyttjas inom så många företagsfunktioner som möjligt. De omfattande koncentrationer och samgåenden som nu är på gång eller planeras bådär i det avseendet gott. Det är knappast troligt att de ännu så länge resulterat i några mera betydande produktivetsförbättringar. Men de har lagt en grund för betydande produktivetsvinster under kommande år och blir då samtidigt lättare att avläsa i statistiken över företagsstruktur och effektivitetsutveckling. Vad vi i dag kan avläsa i denna statistik är i huvudsak vad som skedde under andra hälften av 1950-talet och det är inte en period som vi har anledning att skryta över, åtminstone inte när det gäller företagens strävanden att nå effektivitetsförbättringar genom koncentrationer och andra former av strukturrationalisering.

Sveriges Hantverks- och Industriorganisation, SHIO, har nyligen publicerat en intressant utredning i vilken man säger sig ha kommit fram till helt nya fakta om industrins strukturutveckling 1954—1964. Bl a hävdar man att strukturförändringarna inom industrin alltjämt går långsamt och stödjer sig på siffror över förändringen

Industrins produktions- och exportutveckling 1950—1970

Årlig procentuell ökning

	Produktion		1965—1970		Export 1965—1970	
	1950—1960	1960—1965	Enl planer	IUI:s kalkyl	Enl planer	Enl konj inst
Gruvindustri	4,9	7,1	4	4	4	5
Järn- och metallverk	8,1	9,8	8	7	7	8
Verkstadsindustri (exkl varv)	6,5	8,6	8	6	13	9
Varv	3,7	4,6	1	0	— 3	0
Jord- och stenindustri	4,1	8,8	6	6	10 ¹	—
Träindustri	1,5	6,5	5	5	1	2
Massa-, pappers- och wall-boardindustri	5,8	5,2	7	7	9	6
Pappersvaru- och grafisk industri	2,9	7,2	6	5		
Livsmedelsindustri (inkl dryckesvaru- och tobaksindustri)	2,6	3,3	5	3	— 4	4
Textilindustri	1,3	2,2	6	2	11	9
Konfektionsindustri	0,7	4,9	6			
Sko- och läderindustri	0,1	1,3	6	2	7 ¹	—
Gummivaruindustri	5,8	8,2	7	7	10 ¹	—
Kemisk industri	5,0	8,1	12	12	11	10
Hela industrin	4,6	7,0	7	5	8	7

1) Avser åren 1963—1970

av antalet arbetsställen med minst fem sysselsatta. Det är uppenbart att en diskussion om takten i strukturförändringarna blir meningslös om man inte dels talar om vad man menar med strukturförändring, dels ställer den aktuella takten i relation till något annat, tex utvecklingen under tidigare perioder eller utomlands.

Nettoförändringen av antalet arbetsställen måste sägas vara ett klenst mått på industrins strukturförändringar. Den avspeglar ju inte på något sätt den från effektivitetssynpunkt ytterst väsentliga koncentration och omfördelning av resurser som skett och nu sker i ökande takt inom ramen för bestående produktions- och företagsenheter, såväl stora som små. Det är ju framför allt i det avseendet som en snabb förändring nu är på gång. När det sedan gäller själva nedläggningarna har, som sagt, den senaste tidens ökning ännu inte givit utslag i statistiken. Därtill kommer att det faktiska antalet nedläggningar inte kan utläsas ur industristatistiken. Till nettominskningen av företagsbeståndet måste nämligen läggas ett okänt men långt ifrån betydelselöst antal nyetableringar. En indikation på vad detta

betyder antalsmässigt får man av de 2 400 nya företag om enligt SH10-utredningen tillkommit under perioden 1954—1964 och som man fått tag på genom att jämföra företagsregistret med industristatistiken. Ungefär lika många nya företag hittades vid 1951 års företagsräkning. Det innebär att bortfallet sedan 1954 i realiteten omfattat 2 400 företag mer än vad nettominskningen ger besked om, vilket i praktiken betyder ungefär en fördubbling av den företagsdöd som framkommer av statistiken. Denna sifferlek visar att vår bristfälliga industristatistik tyvärr inte kan ge anledning till några bärande slutsatser om industrins strukturutveckling. Det vore därför värdefullt om statistiken kunde byggas ut med en registrering av nyetableringar och definitiva nedläggningar.

Se även efterföljande artikel.

Nya siffror om industrins strukturutveckling

Svensk småindustri har under den senaste tioårsperioden ökat sin effektivitet med hela 62 procent eller mer än medelstor industri och stor industri, som redovisar ökningarna med 41 respektive 53 procent enligt en nyligen framlagd utredning inom Sveriges Hantverks- och Industriorganisation, SHIO. Pol mag Bo Sillén och Björn Andersson har gjort utredningen, som uppges komma fram till helt nya fakta beträffande industrins strukturutveckling.

Utredarna har försökt klarlägga vad som egentligen hänt under perioden 1954—1964 ifråga om dels strukturutvecklingen inom olika industribranscher, dels småföretagens effektivitetsutveckling. Den under senare år livligt omtalade företagsdöden är enligt undersökningen mest skenbar. Trots ett stort antal företagssammanslagningar går strukturutvecklingen inom industrin fortfarande långsamt. Sedan 1954 har antalet industriföretag eller arbetsställen minskat med drygt 4 000, men av denna minskning faller en överväldigande andel på företag med mindre än 4 anställda, som inte har någon större betydelse för industrins totala produktion.

Övriga industriföretag har bara minskat med 1,5 procent under tioårsperioden eller från 16 970 år 1954 till 16 720 år 1964. Bortfallet av 250 företag eller arbetsställen är knappast tillräckligt för slutsatser om en snabb och genomgripande strukturutveckling inom industrin. Här bör givetvis påpekas att det rör sig om nettosiffror, vilket innebär att ett visst bortfall av företag uppvägs av motsvarande nyetableringar.

Enligt SHIO-kalkylen skulle minskningen bland de egentliga industriföretagen främst ha

drabbat storleksgruppen 4—10 anställda, där 12 företag av 100 försvann mellan 1954—1964. Denna grupp har krympt från nära hälften av alla industriföretag till 42 procent. Samtidigt har övriga företag med upp till 50 anställda ökat med 6 procent till 42, och företag med över 50 arbetare med 15 procent.

Småindustrin ökar bäst

Förädlingsvärdet per anställd har använts som mått, när det gäller att jämföra effektivitetsutvecklingen inom små och stora företag. Det visar sig, att småindustrin under perioden minskat sin andel av industrins anställda från 29 till 27 procent, men bibehållit sin andel av förädlingsvärdet, 22 procent. Både den medelstora och stora industrin ökade sin andel av sysselsättningen med vardera 1 procent, från 42 till 43 respektive 29 till 30 procent. Men ifråga om förädlingsvärdet har de medelstora företagens andel minskat, från 45 till 43 procent, medan storindustrin visar en motsvarande ökning, från 33 till 35 procent.

Småindustrin har således trots en relativt betydande minskning av antalet anställda lyckats bibehålla sin andel av industrins sammanlagda produktion. Om inflationen under tioårsperioden borträknas, har effektivitetsökningen — dvs förädlingsvärdets ökning — uppgått till 41 procent i medelstor industri, 53 procent i storindustrin och 62 procent i småindustrin. Småindustrin har således ökat sin effektivitet mest och har därför nu bättre konkurrensförmåga än 1954. Detta faktum är anmärkningsvärt, eftersom den vanliga uppfattningen om småföretagens försämrade konkurrensförmåga under den snabba tekniska och ekonomiska utvecklingen skulle leda till rakt motsatt resultat.

Det bör påpekas att totalsiffrorna döljer en rätt skiftande utveckling inom olika industribranscher.